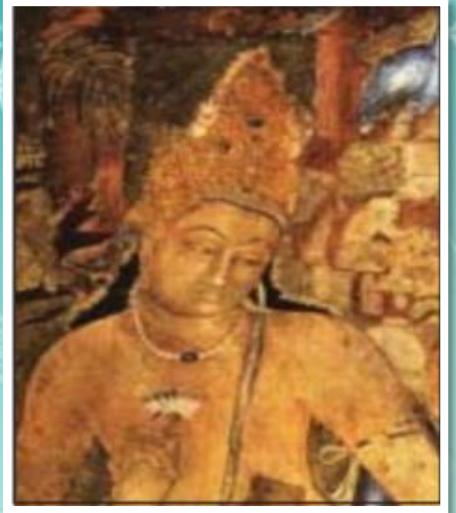

ધોરણ - ૮

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ - ૭

આધુનિક ભારતમાં કલા

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક વાક્યમાં લખો :

- (1) વડોદરામાં 'કલાભવન'ની સ્થાપના કોના દ્વારા કરવામાં આવી હતી ?
➤ વડોદરામાં 'લાભવન'ની સ્થાપના મહારાજા સયાજુરાવ ગાયકવાડ દ્વારા
કરવામાં આવી હતી.
- (2) પાલ ચિત્રશૈલીનો વિસ્તાર ક્યાં-ક્યાં થયો હતો ?
➤ પાલ ચિત્રશૈલીનો વિસ્તાર બંગાળ, બિહાર, નેપાલ અને તિબેટમાં થયો
હતો.

(3) ચિત્રકલાને પ્રોત્સાહન આપનાર મુઘલ રાજવીઓમાં કોણી-કોણો સમાવેશ થાય છે ?

➤ ચિત્રકલાને પ્રોત્સાહન આપનાર મુઘલ રાજવીઓમાં બાબર, હુમાયુ, એકબર, જહાંગીર, શાહજહાં વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

(4) ચિત્રકલાનો પ્રસાર કરવા અવનીન્દ્રનાથે કઈ સંસ્થા સ્થાપી ?

➤ ચિત્રકલાનો પ્રસાર કરવા કલાકાર અવનીન્દ્રનાથે 'બંગાળ સ્કૂલ ઓફ આર્ટ' નામની સંસ્થા સ્થાપી.

(5) ગુજરાતમાં કઈ શૈલીનાં રિત્રો વિશેષ મળી આવ્યાં છે ?

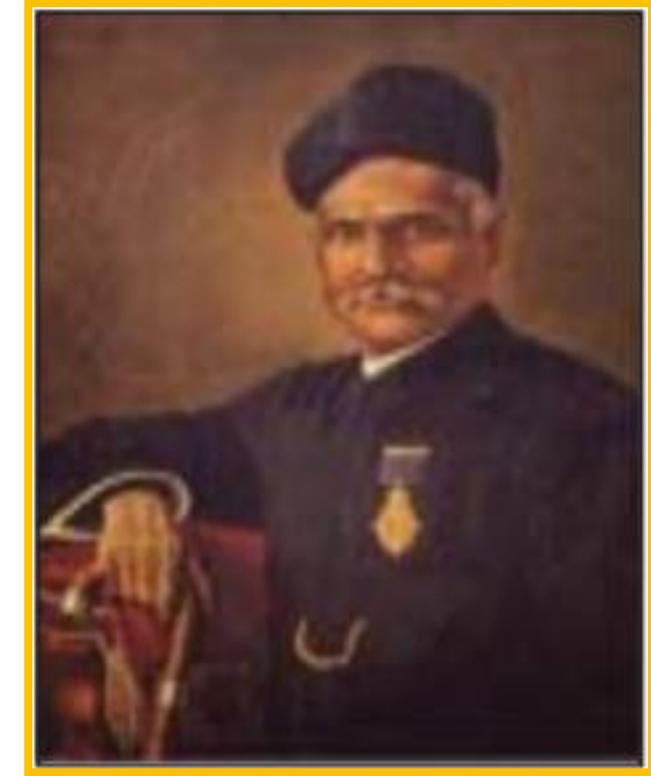
➤ ગુજરાતમાં જૈન રિત્રશૈલીનાં રિત્રો વિશેષ મળી આવ્યાં છે.

પ્રશ્ન : 2 ટૂંક નોંધ લખો :

(1) રાજા રવિવર્મા

➤ રાજા રવિવર્માનો જન્મ ઈ. સ. 1848માં કેરલ રાજ્યના કિલિમનુર ગામના રાજવી કુટુંબમાં થયો હતો. તેથી તેઓ રાજા રવિવર્મા તરીકે જાણીતા બન્યા. તેમના સમયમાં ચિત્રકલાના ક્ષેત્રે પાશ્ચાત્ય કલાની વિશેષ અસર જોવા મળતી હતી. રાજા રવિવર્માએ શ્રી રામાસ્વામી નાયડુ, રિયોડોર જેન્સન અને (રાજા રવિવર્મા) રાજવી કુટુંબમાંથી આવતા યુરોપિયન મહેમાન ચિત્રકારો પાસેથી ચિત્રકલાનું શિક્ષણ અને માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરી તેમણે પોતાની આગવી ચિત્રશૈલી વિકસાવી હતી. તેમનાં ચિત્રો વાસ્તવદર્શી છે.

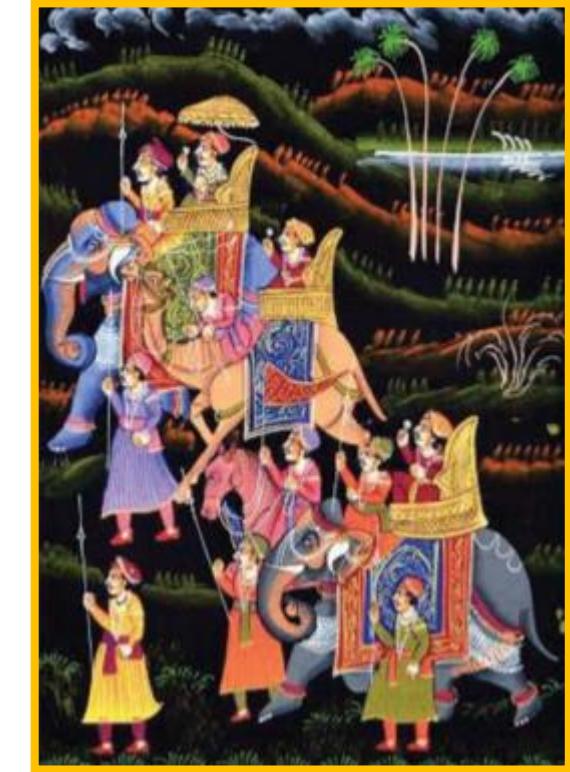
➢ વ્યક્તિચિત્રો બનાવવામાં તેઓ પાવરધા હતા. તેમનાં
ચિત્રોમાં ભાવને બદલે ઈનિકનું સ્થાન ખૂબ જ વધારે
હતું. પૌરાણિક ધર્મગ્રંથો અને સંસ્કૃત સાહિત્યમાં
આલેખિત પ્રસંગો અને પાત્રોને કેન્દ્રમાં રાખીને રાજ
રવિવર્માએ તેથાર કરેલ તૈલચિત્રો ખૂબ પ્રશંસા પામ્યાં
છ. તેમનાં ચિત્રોમાં વિરાટનો દરબાર, ગંગા
અવતરણ, ઉર્વશી, શકુંતલા, પોઢેટ ઓઝ લેડી વગેરે
મુખ્ય છ. રાજ રવિવર્માએ ઈ. સ. 1894માં મુંબઈના
ઘાટકોપરમાં લિયોગ્રાફી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ શરૂ કર્યું હતું.

- અહીં છપાતાં હિંદુ દેવી-દેવતાઓનાં ચિત્રોની કિંમત ઓછી હોવાથી સામાન્ય લોકો પણ એ ચિત્રો ખરીદી શકતા હતા. વડોદરાના સર મહારાજા સયાજુરાવ ગાયકવાડ અને ભાવનગર રાજાએ રાજા રવિવર્માને આમંત્રણ આપીને તેમની પાસે રાજકુટુંબનાં અને કેટલાંક પૌરાણિક ચિત્રો તૈયાર કરાવ્યાં હતાં. તેમનાં ચિત્રો ત્રિવેન્દ્રમના સંગ્રહાલયમાં, વડોદરાની ફટેહસિંહરાવ આર્ટ ગેલરીમાં અને ભાવનગરના દરબાર ગૃહમાં સચવાયેલાં છે. બ્રિટિશ સરકારે રાજા રવિવર્માને કેસરે હિંદ'નો ખિતાબ આપીને તેમનું બહુમાન કર્યું હતું. રાજા રવિવર્મા કલાક્ષેત્રેના ખરેખર રાજા હતા અને દેશની અમૃત્ય સંપત્તિરૂપ કલાકાર હતા.
- રાજા રવિવર્મા ઈ. સ. 1906માં અવસાન પામ્યા હતા.

(2) રાજપૂત શૈલી

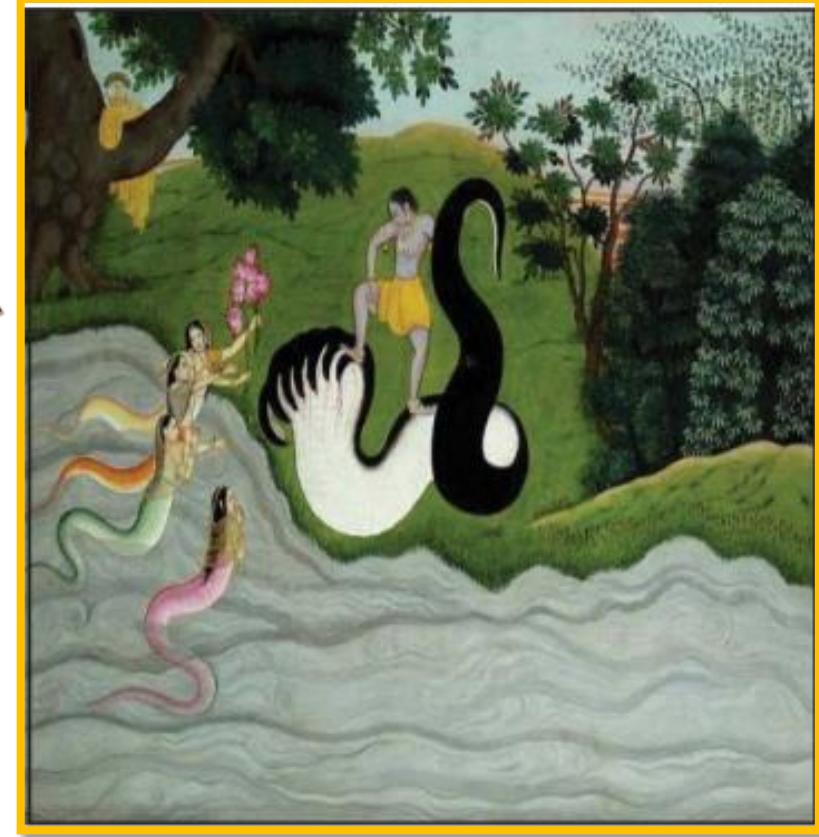
► રાજસ્થાન અને મધ્ય પ્રદેશના રાજપૂત રાજાઓના આશ્રયે
વિકસેલી ચિત્રશૈલી રાજપૂત શૈલીના નામે ઓળખાય છે. તે
ઈસુની 10મીથી 16મી સદી દરમિયાન પ્રચલિત થઈ હતી.
રાજપૂત શૈલીમાં મુખ્યત્વે લઘુચિત્રો અને ભીંતચિત્રોનો
સમાવેશ થાય છે. આ સમયના રાજાઓ પરંપરાગત
ચિત્રકારોને રાજ્યાશ્રય આપતા હતા. તેથી એ ચિત્રકારોનાં
ચિત્રોમાં રાજપૂત રાજાઓનું જીવન, તેમના રીતરિવાજો,
પહેરવેશ, ઉત્સવો વગેરે વિષયો કેન્દ્રસ્થાને રહ્યા છે.

➤ રાજ્યસ્થાનના બુંદી, કિશનગઢ, બિકાનેર, જોધપુર વગેરે વિસ્તારોમાં
રાજ્યપૂત શૈલી વિકસી હોવાથી તે રાજ્યસ્થાની શૈલી તરીકે પણ
પ્રચલિત છે.

(3) કંગડા શૈલી

- કંગડા શૈલી ભારતીય ચિત્રશૈલીઓમાં મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. રાજ્યસ્થાન અને મુઘલ ચિત્રકારોએ હિમાલયના પહાડી પ્રદેશોમાં આ શૈલી વિકસાવી હતી. કંગડા, કુલ, ગઢવાલ, ચંબા અને મંડી તેનાં મુખ્ય કેન્દ્રો હતાં. મોલારામ કંગડા ચિત્રશૈલીનો મહાન ચિત્રકાર ગણવામાં આવતો હતો.
- ભગવાન શ્રીકૃષ્ણા, કૃષ્ણાભક્તિ અને હિમાલયનું સૌંદર્ય એ કંગડા ચિત્રશૈલીના મુખ્ય વિષયો છે.

પ્રશ્ન : ૩ નીચે આપેલ વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ શોધી ઉત્તર લખો :

(1) જલ્પ તેના તમિલનાડુના પ્રવાસ દરમિયાન નીચેનામાંથી કઈ ગુફાઓની મુલાકાતે જશે ?

- (A) સિત્તાનાવસલની ગુફાઓ**
- (B) બાદામીની ગુફાઓ
- (C) અજંતાની ગુફાઓ
- (D) લીમબેટકાની ગુફાઓ

(2) જૈન શૈલીનાં ચિત્રો જોવા માટે તમે નીચેનામાંથી કયો ગ્રંથ
ઉપયોગમાં લેશો ?

- (A) અભિધમ્મ પિદુક
- (B) સુતપિદુક
- (C) અંગુતરનિકાય
- (D) કથાસરિતસાગર

(3) ચિત્ર-પ્રદર્શન દરમિયાન ગુજરાતના ચિત્રકારનું ચિત્ર જોઈ હેતાંશે
તે ખરીદી લીધું. તેણે કયા ચિત્રકારનું ખરીદ્યું હશે ?

(A) અવનીન્દ્રનાથ ટાગોર

(B) પીરાજુ સાગરા

(C) જૈમિની રાય

(D) અંજલી મેનન

(4) એક ચિત્ર જોઈને તમે મુંઝવણમાં મુકાઈ જવ છો. તે ચિત્ર જોઈ નક્કી નથી કરી શકતા કે તે રાજપૂત શૈલીનું છે કે કાંગડા શૈલી. તો ચિત્રનો વિષય કયો હશે?

(A) રાજस્થાની લોકનૃત્ય

(B) હિમાલયનું કુદરતી સૌંદર્ય

(C) કૃષ્ણાભક્તિ

(D) યુદ્ધનાં દૃશ્યો

પ્રશ્ન : 4 જોડકાં જોડો :

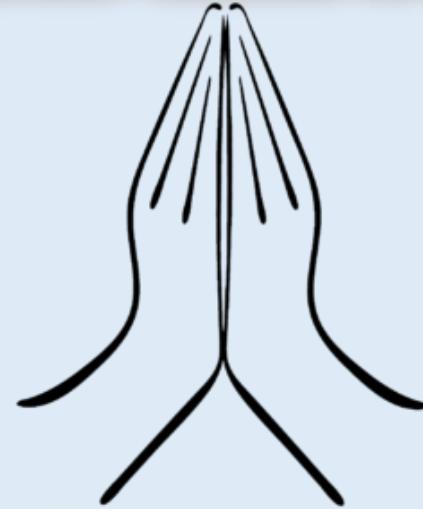
આ

- (1) જહાંગિર
- (2) પાલ શૈલી
- (3) મુઘલ શૈલી
- (4) દેવીપ્રસાદ રોય યૌધરી
- (5) રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

બા

- (A) બુંદી, કિશનગઢ, બિકાનેરમાં શૈલીનો વિકાસ
- (B) મદ્રાસ સ્કૂલ ઓફ આર્ટની સ્થાપના
- (C) ચિત્રકલાના ભીષ્મપિતામહ
- (D) જાતક કથાઓ અને બોધિસત્ત્વનાં ચિત્રો
- (E) પશુપંખીઓ અને પ્રાણીઓની સાઠમારીનાં ચિત્રો
- (F) ચિત્રશાળાની સ્થાપના

THANKS

FOR WATCHING